

TÓTH J. ZOLTÁN

Felsőbíróági normainterpretáció *de facto*: jogértelmezési módszerek a magyar Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában

Jogelméleti közhely, hogy az írott jogi normák mindig értelmezésre szorulnak, mert az a közeg (a nyelv), amelyen keresztül a jog megnyilvánulni képes, mindig homályos, többértelmű, azaz bármilyen alaposan készítsenek elő és szövegezzenek is meg egy jogszabályt, szükségképpen lesznek olyan helyzetek, amelyek esetében nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy az adott norma vonatkozik-e a kérdéses szituációra, és ha igen, annak mi a „valódi” tartalma. Éppen ezért a jogi rendelkezéseket azok alkalmazása előtt mindig értelmezni kell, tehát fel kell tárnunk azt a jelentést, amely a bíró szubjektív értéktétele szerint a leginkább adekvát az adott hermeneutikai szituációban. Mivel sok esetben létezik egy közmegegyezés arról, hogy egy adott szó, kifejezés, mondat vagy hosszabb szöveg nem vitatottan mit jelent, ezért a következőkben nem minden gondolati rekonstrukciós folyamatot vizsgálunk az „értelmezés módszerei”, illetve egyáltalán a „jogértelmezés” témakörében, hanem csak azokat, ahol a jogalkalmazó egy valóban kétséges, tehát ténylegesen vitatható tartalmú szöveg jelentését tárja fel.

Ennek során Jerzy Wróblewski kategóriáiból indulunk ki, aki szerint értelmezésről három szinten beszélhetünk.¹ Legtágabb értelemben („*largissimo sensu*”) értelmezésnek (interpretációnak) tekintendő minden „kulturális objektum”, azaz emberek által létrehozott tárgy vagy jelenség megértése; tág értelemben („*sensu largo*”) már csak az írott vagy beszélt nyelv kifejezéseinek, ezek bármely megnyilvánulásának az értelmezése tartozik e fogalom alá; végül szűk értelemben („*sensu stricto*”) csak abban az esetben használjuk egy szöveg jelentésének a feltárására az interpretáció fogalmát, ha az adott szöveg „helyes” jelentése kétséges, és e „helyes”, de nem első pillantásra nyilvánvaló értelelem feltárását kívánjuk elvégezni. Mi jelen tanulmány vonatkozásában a továbbiakban „értelmezés” alatt mindvégig annak ez utóbbi, legszűkebb felfogását fogjuk érteni.²

A jogi hermeneutikai módszerek témakörében két fő kutatási tárgyat lehet megkülönböztetni: egyrészt azt a jogelméleti, jogbölcséleti kérdést, hogy elvileg milyen módszerei lehetnek a jogi normák értelmezésének, másrészt azt a jogszociológiai kérdést,

¹ Vö.: WRÓBLEWSKI, JERZY: Legal reasonings in legal interpretation. In: Logique et Analyse, N. S. 1969. 45. Nauwelaerts, Louvain; Paris, 1969. 4. p.

² E kérdésben követjük az ún. Bielefeldi Kört felfogását, akik a modern jogértelmezés nemzetközi jogösszehasonlító vizsgálata során szintén e legszűkebb értelemben fogták fel az „értelmezést”. (Vö.: MACCORMICK, NEIL D. – SUMMERS, ROBERT S. (Eds.): *Interpreting statutes: a comparative study*. Aldershot [etc.], 1991, 12–13. p.)

hogyan az egyes módszereket a gyakorlatban a jogalkalmazó szervek milyen gyakran és milyen súllyal veszik ténylegesen igénybe. Mi jelen tanulmány keretei között az utóbbira koncentrálnunk: azt kívánjuk megvizsgálni, hogy a magyar jogrendszerben a felsőbbirósági (és ezen belül is elsősorban a legfelsőbb bírósági) normainterpretáció során milyen módszerek érvényesülnek; az elvileg használható technikák közül mely metódusokat alkalmazzák gyakran az LB (esetleg az ítéletábrák) bírói, és melyeket kevésbé vagy pedig egyáltalán nem.³

Ezen empirikus jogszociológiai vizsgálat alapjaként egy saját módszertani klasszifikációt használunk, mely összesen 14 főbb metódust, és azokon belül számos alfajt különböztet meg.⁴ Ezek közül a legtriviálisabb kétséget kizáróan a

1. *nyelvtani értelmezés*. Ez lehet (1/A.) *hétköznapi (jelentés szerinti)* értelmezés, ezen belül is (1/A.a.) *szemantikai* vagy (1/A.b.) *szintaktikai*;⁵ (1/B.) *jogi szakmai (dogmatikai)* értelmezés, ezen belül (1/B.a.) *egyszerű fogalmi dogmatikai*, (1/B.b.) *kifejezetten jogszabályi/jogági jogelvi*, illetve (1/B.c.) *tág értelemben vett kontextuális értelmezés*⁶ (ez utóbbiba értve az ún. „lerontó formulákat”⁷ is); és (1/C.) *egyéb szakmai (jelentés szerinti)* értelmezés.⁸

³ E témában Magyarországon korábban Pokol Béla folytatott átfogó kutatást; az ő megállapításait lásd: POKOL BÉLA: *A felsőbbirósági jogértelmezés Magyarországon*. Jogtudományi Közlöny, 1999/11. szám, 493-498. p. Emellett néhány olyan, kisebb volumenű felmérésre is sor került, melyek kifejezetten csak egy-egy jogágra vonatkoztak. (Ez utóbbiak eredményeit lásd: BOTOS VIKTOR: *A bírói jogértelmezés útjai a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában*. /Munkajogi BH-k elemzése/; KESZTHELYI BALÁZS: *A büntető jogegységi határozatok elemzése*; MAKAI ATTILA – PARÁDI ÁKOS: *Büntető jogértelmezés Magyarországon a '90-es években*; POHLMÜLLNER TAMÁS: *Közigazgatási határozatok 1997-99*. Mind: Jogelméleti Szemle, 2000/3. szám, jesz.ajk.elte.hu/2000_3.html.)

⁴ Jelen tanulmány kereteibe a tematikus kötöttség, valamint a terjedelmi és ésszerűségi korlátok miatt nem fér bele azon hosszú jogelmélet-történeti fejlődés ismertetése, melynek során egyre újabb és újabb módszerek jelentek meg a bírói gyakorlatban, illetve nyertek elismerést a jogtudósi körökben; ezért csak utalunk arra, hogy természetesen a következőkben használandó tipológia módszereinek a döntő többsége ezen fejlődés eredményeként alakult ki, és – nagyrészt – legfeljebb hovatarozásuk, mikénti besorolásuk volt kétséges és vitatott. (A legfontosabb munkák e témakörben mindazonáltal – a teljesség igénye nélkül – a következők: SAVIGNY, FRIEDRICH CARL VON: *System des heutigen Römischen Rechts*. Erster Band. Berlin, 1840; WINDSCHEID, BERNHARD: *Lehrbuch des Pandektenrechts*. Erster Band. Düsseldorf, 1873; JHERING, RUDOLPH VON: *Der Zweck im Recht*. Erster Band. Leipzig, 1877; HECK, PHILIPP: *Gesetzesauslegung und Interessenjurisprudenz*. Tübingen, 1914; SZABÓ IMRE: *A jogszabályok értelmezése*. 1960; FIKENTSCHER, WOLFGANG: *Methoden des Rechts*. Tübingen, 1975-1977; MACCORMICK – SUMMERS (Eds.) 1991.

⁵ Szemantikai interpretáció esetében a kérdéses norma szavainak, kifejezéseinek, mondatrészeinek, mondatainak vagy egy nagyobb összefüggő szövegnek egy adott nyelven belüli általánosan elfogadott jelentését tárjuk fel; a szintaktikai értelmezés során pedig a nyelvi kapcsolóelemek alapján állapítjuk meg azt, hogy a szöveg egyes részei között milyen viszony áll fenn.

⁶ A „kontextuális értelmezés” fogalmát két értelemben is használhatjuk. *Tágabb értelemben* ide tartozik az, amikor a bíróság egy adott (akár törvényben, akár rendeletben található) rendelkezés jelentését más (vagy az adott jogszabályon belüli, vagy más jogszabályban levő) konkrét rendelkezések alapján, azokkal egybevetve, azokra tekintettel, azokkal összhangban állapítja meg. *Szűkebb értelemben* viszont csak akkor beszélünk kontextuális értelmezésről, ha egy jogi norma értelmét azon rendeltetése alapján próbáljuk feltárni, ami pusztán annak a jogi normák rendszerében elfoglalt helyéből következik. (Így a szűkebb értelemben felfogott, *par excellence* kontextuális értelmezéshez tartozik az, ha például egy jogintézmény vagy egy konkrét paragrafusban található szabály értelmét az alapján próbáljuk megállapítani, hogy az melyik jogszabályban, azon belül melyik részen, fejezetben, címen, alcímen belül helyezkedik el – anélkül, hogy más, konkrét rendelkezésekkel összevetnénk azt.)

⁷ Ezek közé tartozik a *lex superior derogat legi inferiori*, vagyis az az elv, miszerint a jogforrási hierarchiában magasabb szinten álló szabály lerontja az alacsonyabb szintűt; a *lex specialis derogat legi generali*, tehát hogy a különös életbeli esetekre alkotott speciális szabály lerontja a kérdéses életviszonyokat általános jelleggel szabályozó generális jellegű normát; és végül a *lex posterior derogat legi priori*, mely azt mondja ki,

2. A 2. módszer a szűk értelemben vett kontextuális értelmezés.⁹

3. A 3. pedig a bírói jog szerinti értelmezés. Ez utóbbi részei egyrészt az eseti bírói döntések, másrészt az ún. bírói vagy ítélkezési gyakorlat, harmadrészt pedig az absztrakt bírói normák, melyek mindenféle kombinációban előfordulhatnak. Így lehetséges, hogy egy kétséges jelentésű normaszöveg értelmének megállapítása érdekében a bíróság csak (3/A.) az „egységes és töretlen” bírói/ítélkezési gyakorlatra, csak (3/B.) korábbi eseti bírói döntés(ek)re, vagy (3/C.) csak absztrakt bírói normá(k)ra¹⁰ hivatkozik; az is lehetséges, hogy a jogalkalmazó bíró (3/D.) bírói/ítélkezési gyakorlatra és ennek alátámasztására konkrét eseti döntés(ek)re is, avagy (3/E.) bírói/ítélkezési gyakorlatra és ennek alátámasztására absztrakt bírói normá(k)ra is, esetleg (3/F.) absztrakt bírói normára és ennek alátámasztására konkrét eseti döntés(ek)re, sőt akár az is, hogy (3/G.) egyszerűen bírói/ítélkezési gyakorlatra is, absztrakt bírói normára is és mindezek alátámasztására konkrét eseti döntés(ek)re is hivatkozik.

4. A bírói mellett továbbá léteznek 4. egyéb jogalkalmazói értelmezések; ilyen lehet (4/A.) a közigazgatási szervek elvi jellegű határozatai szerinti értelmezés, (4/B.) az egyéb belföldi jogalkalmazó szervek (pl. ombudsmanok) jogalkalmazó aktusai szerinti értelmezés, valamint (4/C.) az ítélkező fórum államára (annak jogalkalmazó szerveire és/vagy állampolgáira és egyéb jogalanyaira) is kiterjedő szervi hatállyal bíró nemzetközi bírósági vagy egyéb jogalkalmazó szervek ítélkezési vagy döntési gyakorlata, illetve eseti döntései vagy ítéletei alapján történő értelmezés.

5. Az 5. lehetséges módszer a logikai értelmezés, melynek leggyakoribb formái az (5/A.) *argumentum a minori ad maius*, az (5/B.) *argumentum a maiori ad minus*, az (5/C.) *argumentum ad absurdum*, az (5/D.) *argumentum a contrario* és az (5/E.) *argumentum a simili*,¹¹ de mellettük létezhetnek (5/F.) egyéb logikai maximák¹² is.

hogy a későbbi szabály lerontja a korábbit, vagyis hogy két, azonos életviszonyt eltérő módon szabályozó jogi rendelkezés közül mindig a legújabb, az időben legfrissebb az irányadó.

⁹ A szakmai (akár jogi, akár egyéb szakmai) terminológián alapuló nyelvtani szemantikai értelmezés azt a módszert jelöli, amellyel a szavak, kifejezések stb. jelentését azon értelemet figyelembe véve állapítjuk meg, amit egy, az adott szakmában jártas, „az adott szakma speciális nyelvével beszélő” személy azoknak tulajdonítana.

⁹ Lásd ehhez a 4. számú lábjegyzetet!

¹⁰ A magyar jogban ilyennek tekinthető az irányelv, az elvi döntés, a kollégiumi állásfoglalás, a jogegységi határozat, a kollégiumi vélemény és az (egyébként az eseti bírói döntések és az absztrakt bírói normák határterületén mozgó) elvi bírósági határozat.

¹¹ Az *argumentum a minori ad maius* azt mondja ki, hogy ha egy kisebb súlyú, volumenű, hatású stb. emberi magatartás tiltott, akkor egy annál súlyosabb stb. magatartás is tiltott kell, hogy legyen, akkor is, ha ez utóbbról a jogszabály szövege explicite nem rendelkezik; az *argumentum a maiori ad minus* pedig az előbbi reciprok iránymutatásaként arra vezeti a bírót, hogy ha a tételes jog egy súlyosabb, nagyobb volumenű, kiterjedtebb hatású stb. magatartást megenged (nem tilt), akkor az ennél enyhébb stb. magatartást is szükségképpen megengedi (nem tiltja), még ha ezt már nem is mondja ki a törvény kifejezetten. Az *argumentum ad absurdum* a más interpretációs módszerek segítségével megállapítható jelentések közül annak az elvetését rendeli el, amelynek alkalmazása abszurd, lehetetlen, ellentmondó vagy nyilvánvalóan nemkívánatos következményekre vezetne. Az *argumentum a contrario* szerint ha egy életviszonyt (tényállást) a jog szövege valahogyan szabályoz, akkor ezen életviszony (x) komplementerére (nem-x) az adott rendelkezéssel (x) ellentétes jogi rendelkezés (nem-x) lesz irányadó; végül az *argumentum a simili* (vagy *argumentum a pari ratione*) szerint ha egy adott életviszonyra van valamilyen jogi szabályozás, akkor ez a jogi norma az ehhez az életviszonyhoz releváns tényállási elemeiben hasonló életviszonyra is irányadó (kiterjeszthető) lesz. Az *argumentum a simili* továbbá nézetünk szerint az annak részét képező analogikus érvelést (*argumentum per analogiam*) is magában foglalja. Ennek következtében az analógia alapján való értelmezést mi nem is tekintjük külön interpretációs módszernek, hanem azt mint az a *simili* érvelés részét fogjuk fel. Ezt a nézetet ugyan nem mindenki osztja, de például ezen a véleményen van a formális jogi logika talán legnagyobb hatású kortárs híve, Georges Kalinowski is (Vö.: SZABÓ MIKLÓS: *Trivium*. Miskolc, 2001, 205. p.), illetve Szabó Miklós

6. A 6. a *teleologikus* (a jogszabály objektív célján, társadalmi rendeltetésén alapuló).
7. A 7. pedig a *történeti* (a jogalkotó szubjektív szándékát, alkotáskori akaratát figyelembe vevő) értelmezés.¹³ Ez utóbbi során a bíró hivatkozhat (7/A.) a *miniszteri indoklásra*, (7/B.) *előkészítő anyagokra*, (7/C.) *általánosságban* a „*törvényhozó szándékára*”, a „*jogalkotó akaratára*” stb., valamint (7/D.) a *jogszabály, illetve a jogi rendelkezés keletkezéstörténetére*.
8. A 8. módszer a *jogtudományi-jogirolalmi* értelmezés.¹⁴
9. A 9. az *alkotmányos alapjogok, alapelvek, alkotmánybíróági határozatok alapján történő interpretáció*.
10. A 10. a *nemzetközi egyezmények szerinti*.¹⁵
11. A 11. az *összehasonlító jogi*.¹⁶
12. A 12. az *általános jogelvek*¹⁷ fényében történő.
13. A 13. pedig a *szubsztantív* (közvetlenül valamely bevett értékre hivatkozó)¹⁸ értelmezés. Végül 14.-ként az *egyéb, jogrendszer-specifikus* értelmezési módszereket¹⁹ határozhatja el.²⁰

maga is az a *simili* érvelést mint a *per analogiam* érvelés „alap esetét” fogja fel. (Vö.: SZABÓ MIKLÓS: *A jogdogmatika előkérdéseiről*. Miskolc, 1999, 171. p.)

¹² Ilyen például az *argumentum ad absurdum* egy speciális fajtájának is tekinthető „*implied powers*” (bennfoglalt hatáskör) elve, mely szerint ha egy jogszabály egy adott szerv feladatává tesz valamit, akkor az adott szervet az ehhez szükséges hatáskörrel is felruházottnak kell tekinteni, akkor is, ha erről sem a szerv illetén feladatát szabályozó norma, sem a jogrendszer részét képező más norma kifejezetten nem rendelkezik.

¹³ A történeti és a teleologikus értelmezés nem határolható el mindig egzakt módon egymástól, ugyanis egyrészt a jogalkotó szándéka rendszerint objektíve megjelenik a szövegben, abszorbeálódva, feloldódva a jogszabály társadalmi rendeltetésének meghatározásában vagy kinyilvánításában, másrészt a törvény szövegszerű célja, rendeltetése általában a jogalkotó szándékából mint forrásból származik. Mivel azonban a társadalmi környezet változik, előfordulhat, hogy a jogszabály funkciója eltávolodik a történeti jogalkotó szubjektív szándékától, sőt az is megeshet, hogy ez a kettő már eleve az alkotáskor sem egyezett meg (ezért is fontos e két, gyakran egymásba olvadó módszer elvi külön tartása).

¹⁴ Ez a módszer (a konkrét dogmatikai /azaz jogi szakmai nyelvtani/ értelmezéssel ellentétben) vagy a „*jogirolalom*” egyöntetű (köztelebről meg nem határozott, nem konkretizált vagy igazolt) véleményének fényében értelmezi a jogszabálysöveget, vagy (tipikusan) valamilyen konkrét jogtudományi munka alapján dönti el a felmerülő értelmezési problémát, ideértve nemcsak a jogtudományi monográfiákat, tankönyveket, tanulmányokat, cikkeket stb., hanem a kommentárokat, továbbá a pozitív jognak nem minősülő, már hatályukat veszített korábbi, hasonló tárgyú szabályozó jogi normákat és még hatályba nem lépett (vagy már soha hatályba nem lépő egykori) jogszabály-tervezeteket is.

¹⁵ E módszer vonatkozásában csak a belső jog valamely normája révén becikkelyezett nemzetközi egyezményeknek van jelentősége, de természetesen elviekben nem kizárt egy olyan szerződésre való hivatkozás sem (mintafelmutató jelleggel), amely nem képezi részét a belső jognak.

¹⁶ Az összehasonlító jogi értelmezés egy rendkívül diffúz érv, melybe elviekben beletartozik a más országok jogszabályaira való általános hivatkozás, általában a nemzetközi jogi gyakorlatra vagy (az Európai Unió, illetve az Európa Tanács tagállamai vonatkozásában) az „európai jogi gyakorlatra” (csetleg ezen belül más konkrét államok, avagy generális jelleggel a „demokratikus országok”, a „modern jogállamok”, a „zsidó-keresztény kultúrkör országai” stb. ítélkezési gyakorlatára, jogszokásaira) való utalás, de ide sorolandó a jogértelmező döntés igazolása során egy-egy konkrét külföldi jogrendszer valamely konkrét jogszabályának vagy egyedi jogi rendelkezésének (általában) illusztrációként való, más interpretációs érveket megerősítő jellegű megidézése is.

¹⁷ Ezek olyan jogelvek, amelyek mint jogi értékek kívül állnak egyes törvények vagy rendeletek szövegén, amelyeket tehát anélkül fogadunk el vagy egy jogágra, vagy az egész jogrendszerre nézve irányadónak, hogy azok explicit jogszabályi kifejtést kapnának. Ilyen például a magyar jogrendszerben is jól ismert, de kifejezetten semmilyen jogszabályban le nem írt elv, miszerint „a jog nem tudása nem mentesít a felelősség alól”, vagy az, hogy „amit a jog kifejezetten nem tilt, azt szabad” (amely utóbbi a jogbiztonság és jogállamiság egyik legfontosabb garanciája is egyben); de ilyen a bírói eljárásokra irányadó bírói döntési kötelezettség vagy az ún. „fegyveregyenlőség elve” is.

Jelen tanulmány megállapításainak alapja az az empirikus jogszociológiai kutatás, melyet 2009-ben folytattunk le annak érdekében, hogy kiderítsük, milyen értelmezési módszereket használnak ma (és milyen arányban) a magyar felsőbíróóságok, különösen maga a Legfelsőbb Bíróság. Ennek érdekében a mintavétel alapjául a Bírósági Határozatok című folyóiratban megjelent jogeseteket választottuk, úgy, hogy a kutatásba bevont konkrét döntések reprezentatív mintaként szolgáljanak. E cél eléréséhez a legmegfelelőbbnek az tűnt, hogy egy véletlenszerűen kiválasztott időszak összes döntését felvegyük az elemzésbe, mert csak így volt biztosítható az, hogy valóban egy reprezentatív, a különböző jellegű ügyeket valós arányban tartalmazó mintát analizálhassunk. Választásunk a Bírósági Határozatok 2009. évi első három számára esett; kutatásunkban az ezekben megtalálható összes, szám szerint 95 döntés komplett módszertani elemzését elvégeztük. Mivel ezekben mind büntető (anyagi és eljárásjogi), mind polgári (anyagi és eljárásjogi), mind gazdasági, mind munkajogi, mind pedig közigazgatási döntések szerepelnek, ezért a bennük felhasznált jogi interpretációs érvek aránya a valóságot statisztikailag hiteles módon képezi le.²¹ Továbbá az, hogy a felmérésbe épp 95, azaz körülbelül száz döntést vontunk be, arra is lehetőséget adott, hogy a különböző értelmezési technikákat tartalmazó BH-k nominális nagyságát mindenféle átváltás vagy számolás nélkül egyúttal százalékos értéknek is tekinthessük (így tehát ha például 15 darab BH-ról beszélünk, ez egyúttal a megvizsgált BH-k /körülbelül/ 15 %-át is jelenteni fogja).

¹⁸ A szubsztantív értelmezés esetében a jogi norma „valódi”, kíváncsok jelentéséhez (vagy nem kíváncsok jelentése elvetéséhez) olyan érvek alapján jut el a jogalkalmazó, amelyek a társadalom értékhierarchiájában kitüntetett helyen álló, a társadalom egésze által egyöntetűen alapvetőnek tartott meghatározott értékek szolgálatát és érvényesítését vállalják fel. Ilyen értékek lehetnek bizonyos kardinális jellegű erkölcsi elvek, igazságosság szempontok, társadalompolitikai megfontolások; az egyenlőség eszméje (vagy annak valamely markáns és a társadalom egészében bevett felfogása); hasznossági kritériumok (például gazdaságossági szempontok); a közérdek érvényesítése (vagy pusztán a többség érdekeinek a képviselete); stb. Ezek az értékek tehát olyan értelmezési szempontokat jelentenek, amelyeket „végső esetben”, azaz akkor vehet (vagy ha nem is vehet, de veszt) igénybe a bíró, amikor a szöveg szó szerinti értelmének felhasználásával igazságtalan, méltánytalan, a közérkölcssel vagy a gazdasági racionalitással ellentétes eredményre vezető, a közérdeket sértő vagy hasonló defektusokkal terhelt döntést kellene hoznia (és nem *akár* ilyen hozni), továbbá az adott esetben más értelmezési módszerek sem jelentenek számára segítséget ahhoz, hogy ne *kelljen* ilyen (igazságtalan, méltánytalan stb.) ítéletet felvállalni.

¹⁹ A magyar jog vonatkozásában a legfontosabb ilyen metódus a közösségi (európai uniós) jog (akár az elsődleges, akár a másodlagos jogforrások, illetve jogi aktusok) szerinti interpretáció; más jogrendszerek vonatkozásában azonban más speciális, az előbbi kategóriákba be nem sorolható módszerek alkalmazása (például föderatív államokban a tagállamok jogi normáinak a különböző jellegű szövetségi joganyagok /alkotmány, törvények, bírói gyakorlat stb./ alapján történő értelmezése) is lehetséges.

²⁰ Természetesen az előbbiekből bemutatott argumentációs fogások nem „tisztá” módszerek; ezek a gyakorlati érvelés során gyakran átfedik egymást, elhatárolásuk épp ezért mindig csak viszonylagos lehet. Ez már csak azért is így van, mert a bíróságok az alkalmazandó jogszabályi rendelkezés értelmének a feltérítéséhez igénybe vett módszereket csak a legkritikább esetben nevezik nevükön, és ennek következtében az explikátlanul maradt, az adott eset eldöntése érdekében alkalmazott metódusokat az elemzőknek utólag kell rekonstruálniuk, és besorolniuk valamely létező kategória körébe. (Lásd ehhez például: PARLAGI MÁTYÁS: *Klasszikus értelmezési módszerek a mai magyar jogalkalmazásban*. In: PAKSY MÁTÉ (szerk.): *Európai jog és jogfilozófia*. Konferenciatanulmányok az európai integráció ötvenedik évfordulójának ünneplésére. Budapest, 2008, 347–359. p.)

²¹ Ezen 95 BH közül 5 BH fellebbezés folytán hozott ítéletblai döntést, 1 BH a Legfelsőbb Bíróság mint másodfokú bíróság által fellebbezés folytán meghozott ítéletet, 2 BH a Legfelsőbb Bíróság által közigazgatási határozat (mindkét esetben OVB-határozat) bírósági felülvizsgálata során hozott ítéletet, 1 BH pedig szintén az LB-nek „a törvényesség érdekében bejelentett jogorvoslat” alapján hozott döntését jelenti; emiatt a vizsgált mintában „csak” 86 olyan BH található, amely a Bírósági Határozatok paradigmikus esetének tekinthető felülvizsgálati indítvány folytán hozott legfelsőbb bírósági ítéletet tartalmaz.

Végül mivel csupa 2009-es ítéletről van szó, ezért a „BH 1/2009.”, „BH 2/2009.” stb. jelölések helyett egyszerűen csak a „BH 1”, „BH 2” stb. jelöléseket fogjuk használni, amelyek alatt azonban (ellenkező kikötés hiányában) mindig a vizsgált 2009. évi Bírósági Határozatokat kell érteni.

Mivel „értelmezés” alatt *sensu stricto* csak azt a kognitív jelentésmegállapító tevékenységet értjük, amely egy egyébként homályos vagy első pillantásra nem egyértelmű (vitatható) jelentésű szó, kifejezés, mondat vagy szöveg megvilágosító célú magyarázatát adja, ezért lehetnek (és – mint látni fogjuk – ténylegesen is vannak) olyan BH-k, amelyek ebben a szűk értelemben egyáltalán nem tartalmazzak „értelmezést”. Ezek közé tartoznak egyrészt azok a döntések, amelyek néhány mondatos rendelkező (jogi megállapítást tartalmazó) része (esetleg ennek későbbi, részletesebb indokolása) egy konkrét jogeset eldöntése kapcsán pusztán annyit mond ki, hogy egy adott szó, kifejezés, mondat vagy szöveg (egy jogi rendelkezés) az, ami, vagyis hogy azonos önmagával²² – ezt azonban mint tautológiát és így mint nyilvánvaló dolgot nem tartjuk (nem tarthatjuk) valódi értelmezésnek. Másrészt létez(het)nek olyan BH-k is, melyekben tartalmukat tekintve kizárólag vitatott bizonyítási, azaz ténykérdések megoldása szerepel, amelyek tehát egy adott jogeset azon típusú eldöntését jelentik, hogy egy egyértelmű jelentésű jogi norma alá kétséget kizáró módon tartozó életbeli tényállás a valóságban megtörtént-e vagy sem; az ilyen bírói ítéletek viszont tiszta normalogikai szillogizmust, Wróblewski elnevezésével „szubszumpciós szillogizmust”²³ tartalmazzak, jogértelmezési kérdésekről tehát ezekben az esetekben és az ilyen típusú döntést kimondó BH-kban úgyszintén nincs szó. Mi a vizsgált mintában 13 ilyen felsőbbbíróági határozatot²⁴ találtunk, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a 95 BH-ból mindössze 82 volt az, amelyben valamilyen módszerrel végrehajtott tényleges jogértelmezés (szövegértelmezés) előfordult.

Ami konkrétan a különböző módszerek hivatkozási gyakoriságát illeti, az egyértelműen megállapítható, hogy a legtipikusabbnak, a leggyakrabban alkalmazottnak a nyelvtani értelmezés (1.)²⁵ tekinthető. A nyelvtani érvek között a hétköznapi jelentés szerinti értelmezés (1/A.) és a jogi szakmai/dogmatikai értelmezés (1/B.) rendkívül nagy súllyal rendelkezik, körülbelül az ügyek harmadában történt az előbbire, illetve kétharmadában az utóbbira való hivatkozás; az egyéb szakma *terminus technicus*ainak, illetve a hétköznapi jelentéssel (is) rendelkező szavak speciális, nem jogi szakmai jelentésének a felhasználása (1/C.) azonban a jogértelmezés során kevésbé jellemző. A hétköznapi jelentés szerinti értelmezésnél a jogi normaszöveg által használt szavak, kifejezések, mondatok szemantikai értelmére való hivatkozás (1/A.a.) a meghatározó; ilyen típusú interpretáció 31 BH-ban fordult elő.²⁶ Ezzel szemben szintaktikai, vagyis a nyelvi

²² Ennek két eklatáns példája a vizsgált bíróági határozatok közül a BH 43 és a BH 70.

²³ Vö.: WRÓBLEWSKI, JERZY: *A jogi szillogizmus*. In: BÓDIG MÁTYÁS – SZABÓ MIKLÓS (szerk.): *Logikai olvasókönyv joghallgatók számára*. Miskolc, 1996, 191–205. p.

²⁴ BH 6, BH 7, BH 10, BH 11, BH 16, BH 24, BH 29, BH 59, BH 61, BH 68, BH 87, BH 88, BH 95

²⁵ A továbbiakban a könnyebb áttekinthetőség érdekében az éppen megnevezett értelmezési módszernek a fentebb ismertetettek szerinti számozását zárójelben mindig jelezni fogjuk.

²⁶ Ezek, példaként néhány konkrét értelmezett szóval, kifejezéssel illusztrálva, a következők: BH 2, BH 3, BH 5, BH 9, BH 19, BH 20, BH 21, BH 30, BH 32, BH 34, BH 35, BH 37, BH 41 (mit jelent a „sajátként rendelkezés” a sikkasztás vonatkozásában, illetve mit jelent a „szerződés megkötése”), BH 42 (mikor reális a hétköznapi tapasztalatok szerint a bűnismétlés veszélye), BH 45 (a háromszoros értékkülönbség „feltűnően nagy” értékkülönbség), BH 56 (a napi 21 óra nem tekinthető kiterjesztőleg „napi 24 órának”), BH 62, BH 66, BH 69 (a pusztá tudomással bírás nem tekinthető „közreműködésnek”, azaz a bűncselekmény megállapíthatóságát

kapcsolóelemek jelentésére építő értelmezés (1/A.b.) mindössze 3 BH-ban szerepelt.²⁷ Ez utóbbiak közül az egyik²⁸ azt mondta ki, hogy a kijelentő mód felszólítást, mérlegelés nélküli döntést jelent, vagyis hogy a kijelentő modalitású mondat szigorú imperatívuszt, feltétel nélküli kötelezettséget tartalmaz; a másikban²⁹ a Legfelsőbb Bíróság azt deklarálta, hogy az „és” szó konjunkcióra utal, azaz a jogszabályi engedély a feltételek *mindegyikének* teljesülése esetén valósul csak meg; végül a harmadikban³⁰ az LB a „miatt” szót értelmezte úgy, mint ami nem más, mint *ok-okozati kapcsolatot* kifejező nyelvi kapcsolóelem.

Jogi szakmai (dogmatikai) értelmezés (1/B.) összesen 63 BH-ban fordult elő,³¹ 31 bírósági határozatban egyszerű fogalmi dogmatikai értelmezés (1/B.a.),³² 8 BH-ban kifejezetten jogszabályi/jogági jogelvekre hivatkozó értelmezés (1/B.b.),³³ 45 BH-ban pedig tág értelemben felfogott kontextuális értelmezés (1/B.c.)³⁴ formájában (és ez utóbbiak között 3 „lerontó formulán” alapuló érvelés³⁵ volt). Egyéb szakmák terminológiáját, illetve hétköznapi értelemmel is rendelkező szavak, kifejezések nem jogi szakmai jelentését felhasználó nyelvtani értelmezés (1/C.) ellenben mindössze két esetben történt: a BH 1-ben a Szegedi Ítéltábla másodfokú fellebbviteli döntése során a „vagyon” közgazdasági-számviteli fogalmát használta fel a vagyonek Kobzással érintett pénzüsszeg mértékének meghatározása céljából, a BH 60-ban pedig a Legfelsőbb Bíróság munka-védelmi, illetve foglalkozás-egészségügyi szakmai értelmezést végzett.

megalapozó aktív magatartásnak), BH 71, BH 73 (az „elvonás” hétköznapi-nyelvtani értelmezése, „szótári” definíálása a bíró által: „Minden olyan szerződésellenes magatartás elvonásnak tekinthető, amelynek eredményként a tartozás kiegyenlítése részben vagy egészben meghiúsul.”), BH 76, BH 79 (a „legnagyobb gondosság” értelmezése), BH 81, BH 82 (itt az LB az „érdekmúlás” kifejezésnek egy kifejezett „szótári” definíciót ad: „az érdekmúlás olyan objektív tény, melynek a bekövetkezte attól függetlenül megállapítható, hogy a kötelezett tudott-e róla”), BH 83, BH 85, BH 86, BH 89, BH 93, BH 94.

²⁷ Emellett a Legfelsőbb Bíróság a BH 19-ben nem törvény-, hanem reklámszöveg-értelmezést végzett abból a szempontból, hogy a modalitását tekintve kérdő mondat tartalmilag tekinthető-e kijelentésnek. Az LB álláspontja az volt, hogy nem; ha a mondat kérdésként van megfogalmazva, az mindig kérdést, és nem kijelentést tartalmaz.

²⁸ BH 31

²⁹ BH 34

³⁰ BH 40

³¹ BH 1, BH 2, BH 3, BH 4, BH 5, BH 8, BH 9, BH 13, BH 14, BH 15, BH 17, BH 18, BH 19, BH 20, BH 22, BH 23, BH 25, BH 28, BH 32, BH 34, BH 36, BH 38, BH 39, BH 40, BH 41, BH 43, BH 44, BH 45, BH 46, BH 47, BH 48, BH 49, BH 50, BH 51, BH 52, BH 53, BH 54, BH 55, BH 56, BH 57, BH 58, BH 60, BH 63, BH 64, BH 65, BH 66, BH 67, BH 69, BH 70, BH 71, BH 72, BH 73, BH 74, BH 75, BH 76, BH 77, BH 78, BH 80, BH 86, BH 89, BH 91, BH 92, BH 94

³² BH 2, BH 5, BH 15, BH 17, BH 20, BH 22, BH 23, BH 28, BH 36, BH 38, BH 39, BH 40, BH 41, BH 45, BH 46, BH 47, BH 49, BH 51, BH 52, BH 53, BH 54, BH 55, BH 56, BH 57, BH 69, BH 71, BH 72, BH 73, BH 74, BH 75, BH 94

³³ Ezek a BH-k a következők: BH 4, BH 45, BH 64, BH 69, BH 70, BH 73, BH 76, BH 92

³⁴ BH 1, BH 3, BH 4, BH 5, BH 8, BH 9, BH 13, BH 14, BH 15, BH 17, BH 18, BH 19, BH 20, BH 22, BH 23, BH 25, BH 32, BH 34, BH 36, BH 38, BH 43, BH 44, BH 45, BH 46, BH 48, BH 49, BH 50, BH 53, BH 55, BH 56, BH 58, BH 60, BH 63, BH 65, BH 66, BH 67, BH 70, BH 73, BH 74, BH 76, BH 77, BH 78, BH 80, BH 89 (törvény és EK-irányelv között), BH 91

³⁵ Ezek közül a BH 19 és a BH 86 a *lex specialis derogat legi generali* maximájára hivatkozott (anélkül, hogy magát az elvet explicálta volna), a BH 76 esetében viszont nem lehetett egyértelműen eldönteni, hogy pontosan melyik formula alapján is döntött a bíróság (ez lehetett a *lex specialis* elve, de lehetett a *lex superior derogat legi inferiori* maximája, vagy ezek valamilyen kevert alkalmazása is, c BH-ban ugyanis a Bc. és egy nemzetközi egyezményt kihirdető törvény rendelkezései részletszabályainak megállapításáról szóló igazságügyi miniszeri rendelet kollíziójának feloldásáról van szó az IM rendelet javára).

Szűk értelemben felfogott kontextuális értelmezés (2.), vagyis egy adott jogi rendelkezésnek pusztán az őt körülvevő más jogi normák jellegéből (az adott jogi rendelkezés jogrendszerbeli helyéből) kiinduló interpretáció szintén csak néhány esetben, egészen pontosan 5 BH-ban fordult elő. A BH 26-ban a Legfelsőbb Bíróság azzal érvelt, hogy a Munka Törvénykönyve (Mt.) szabályait az Mt., vagyis a munkaviszonyra vonatkozó szabályok kontextusában lehet csak alkalmazni, a cégjogi szabályok kontextusában nem, ez utóbbiak ugyanis más életviszonyokra vonatkoznak. A BH 56-ban ugyancsak az LB annak alapján döntött a kérdéses jogesetben, hogy az alkalmazandó jogintézmény hol (pontosabban hogy hol nem) helyezkedik el az egészségügyi törvény rendszerében – egészen pontosan hogy melyik címen, illetve alcímen belül szabályozta azt a jogalkotó.³⁶ A BH 64-ben a „lakáscélú felhasználás” fogalmát értelmezte az LB annak fényében, hogy ez a fogalom hol, melyik jogszabályban helyezkedik el, illetve hogy az egyik jogszabály által használt, de nem definiált fogalom értelmezhető-e, definiálható-e más célokból készült, más életviszonyokra vonatkozó jogszabályok általi fogalmi meghatározások extrapolálásával (a konkrét esetben a Legfelsőbb Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a jogszabályok eltérő célja, szabályozási tárgyköre miatt az egyik jogszabályi meghatározás nem vihető át a más jogszabályban található ugyanazon fogalom meghatározására).³⁷ A BH 75-ben a Szegedi Ítéltábla a befolyással üzérkedés bűncselekménye konkrét esetben való megvalósulásáról annak alapján döntött, hogy mi is a célja, a védendő jogi tárgya az azon címben szabályozott bűncselekményeknek, amelyek körében a jogalkotó a befolyással üzérkedés tényállását is elhelyezte. Végül a BH 94-ben az LB azt mondta ki, hogy egy jogosultság attól függően jár vagy nem jár, hogy a jogi rendelkezések által abszorbeált jogpolitikai cél mi volt; vagyis a konkrét esetben abból a tényből, hogy az egyes jogi személyek jogosultságaira vonatkozó szabályok egymástól elkülönítve nyertek elhelyezést, a törvény más-más részében kerültek szabályozásra, megállapítható, hogy a jogalkotó az egyiknek adott jogosultságoktól eltérő jogosultságokat kívánt adni a másoknak.^{38 39}

A (szűk értelemben vett) kontextuális értelmezéstől eltérően, de a nyelvtani érvekhez hasonlóan rendkívül gyakori a bírói jog egy vagy több elemére való hivatkozás. Ha Pokol Béla 1999-ben azt állapította meg, hogy „az elmúlt húsz év változásai [...] egyre inkább felhozták a jogszabályok szövege mellé a Legfelsőbb Bíróság eseti ítéleteit és a körülötte szerveződő bírói gyakorlatot is a jog hordozójává”,⁴⁰ akkor ezt a mi kutatásunk eredményei csak megerősíthetik. A bírói jogértelmező döntéseknek a már létező

³⁶ „A mentőszolgálat léte nem vehető figyelembe az egészségügyi alapellátás folyamatosságánál, a mentés az Eü. tv. értelmében *egyéb egészségügyi szolgáltatás* (94. §).” (Kiemelések tőlem – T.J.Z.)

³⁷ „Az elsőfokú bíróság egyenként vizsgálta azokat a jogszabályokat (Ltv., OTÉK), amelyekre az alperes hivatkozott. Jogszerűen állapította meg, hogy ezen jogszabályokban alkalmazott fogalom-meghatározások nem alkalmazhatók az Szja. tv. esetében. Ennek indoka az eltérő szabályozási célzat. A Legfelsőbb Bíróság megítélése szerint is a „lakáscélú” megfogalmazást nem lehet azonosítani a lakás bérletére, vagy a lakás műszaki megfelelőségére vonatkozó jogi szabályozással.” (A rövidítések feloldása: Ltv.: a lakások és helyiségek bérletére, valamint az elidegenítésükre vonatkozó egyes szabályokról szóló 1993. évi LXXXVIII. törvény; OTÉK: az országos településrendezési és építési követelményekről szóló 253/1997. (XII. 20.) kormányrendelet; Szja. tv.: a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény – T.J.Z.)

³⁸ „A szociális finanszírozás tekintetében a törvény a közhasznú társaságot az egyházi jogi személytől elkülönítve tárgyalja, annak fogalmától megkülönbözteti, és ilyen módon a kiegészítő normatív támogatásból – többek között – a közhasznú társaságot is kizárja.”

³⁹ Mint a bemutatott érvekből is látható, a szűkebb értelemben vett kontextuális értelmezést áthatja a jogszabályi célok és jogalkotói szándékok figyelembe vétele, de részben még formállogikai érvek is.

⁴⁰ POKOL BÉLA: *A jogértelmezés alapjai*. Magyar Jog, 1999/11, 496. p. 641–649. p.

bírói jog felhasználásán alapuló jellege – úgy tűnik – egyre markánsabbá válik, és egyre fontosabb lesz, hogy egy jogi problémát más, hasonló ügyekben a Legfelsőbb Bíróság vagy általában a bíróságok (az ún. ítélkezési gyakorlat keretében) hogyan döntöttek el.

A bírói jog szerinti értelmezésnél (3.) külön kell venni a korábbi eseti bírói döntésekre való hivatkozásokat, a bírói/ítélkezési gyakorlatra mint a bíróságok kollektív jogértelmező/jogalkalmazó tevékenységére való utalásokat, valamint az ún. absztrakt bírói normák (irányelvek, elvi döntések, kollégiumi állásfoglalások, jogegységi határozatok, kollégiumi vélemények és az elvi bírósági határozatok) alapján való interpretációs döntéseket. Mivel ezek akár önmagukban, akár bármilyen kombinációban előfordulhatnak, ezért először érdemes egyesével megnézni, hogy a lehetséges hét kombináció közül melyik előfordulása mennyire jellemző a jogértelmezés során, majd ezt követően külön is megvizsgálni, hogy az eseti döntésekre, a bírói/ítélkezési gyakorlatra és az absztrakt bírói normákra (akár önmagukban, akár más bírói jogi érvek mellett) összesen mennyi BH-ban összesen hány darab hivatkozás történt.

Bírói jog szerinti értelmezés (egy BH-ban akár többször is) a vizsgált mintában 35 BH-ban,⁴¹ vagyis az esetek több mint harmadában fordult elő. Ezek közül kizárólag bírói/ítélkezési gyakorlatra történő hivatkozás (3/A.) 15 BH-ban összesen 20 esetben történt;⁴² korábbi eseti bírói döntés(ek)re (tipikusan korábbi BH-/k/ra)⁴³ való önálló hivatkozás (3/B.) 10 BH-ban 16-szor szerepelt;⁴⁴ önmagában valamely bírói absztrakt norma (normák) szerinti jogértelmezést (3/C.) pedig 16 BH indokolása során összesen 18-szor alkalmazott a bíróság.⁴⁵ Bírói gyakorlatra és ennek alátámasztására konkrét eseti döntés(ek)re hivatkozó értelmezés (3/D.) 9 BH-ban 10-szer fordult elő;⁴⁶ ítélkezési gyakorlat és ennek illusztrálására absztrakt bírói norma (normák) szerinti interpretációs döntés (3/E.) 3 BH-ban (ugyanennyiszor) szerepelt;⁴⁷ míg absztrakt bírói normára és ennek alátámasztására konkrét eseti döntés(ek)re hivatkozó értelmezést (3/F.) a vizsgált mintában egyet sem találtunk. Végül összesen 2 olyan BH volt, amelyben egy jogértelmezési dilemma mikénti megoldásának megindokolása érdekében a bírói jog mindhárom elemére, azaz a bírói/ítélkezési gyakorlatra is, absztrakt bírói normára is és mindezek alátámasztására konkrét eseti döntés(ek)re is egyszerre hivatkozott a Legfelsőbb Bíróság (3/G.).⁴⁸

Egybevéve immár a bírói jog eddig szétszórta és elkülönítetten felmért elemeit, az abszolút gyakoriságot tekintve a következő kép rajzolódik ki előttünk. Az ítélkezési gyakorlatra, a korábbi felsőbíróági eseti döntésekre és az absztrakt bírói normákra való

⁴¹ BH 3, BH 5, BH 9, BH 13, BH 15, BH 20, BH 21, BH 25, BH 33, BH 34, BH 37, BH 38, BH 41, BH 44, BH 46, BH 47, BH 49, BH 50, BH 51, BH 52, BH 55, BH 57, BH 60, BH 63, BH 69, BH 71, BH 72, BH 73, BH 74, BH 75, BH 76, BH 77, BH 78, BH 84, BH 90

⁴² BH 5 (2 db), BH 9 (2 db), BH 15, BH 34, BH 37, BH 38 (2 db), BH 46, BH 47, BH 49, BH 52, BH 69 (3 db), BH 74, BH 75, BH 77, BH 90

⁴³ 5 olyan eset volt, amikor a bíróság vagy egy, a Bírósági Határozatokban meg nem jelent felsőbíróági döntésre (például munkaügyi döntvényre) hivatkozott, vagy egy olyan ítéletet idézett meg, amely ugyan megjelent a Bírósági Határozatok című folyóiratban is, de azt a bíróság nem az adott ítélet BH-száma, hanem annak rendes bírósági ügyszáma alapján nevesítette.

⁴⁴ BH 20, BH 25 (2db), BH 37 (3 db), BH 41, BH 49 (3 db), BH 60, BH 63, BH 71, BH 76, BH 78 (2 db)

⁴⁵ BH 3, BH 5, BH 15, BH 20, BH 21, BH 31, BH 36 (2db), BH 38, BH 50, BH 51, BH 52, BH 57, BH 71 (2 db), BH 72, BH 74, BH 84

⁴⁶ BH 13 (2 db), BH 25, BH 33, BH 44, BH 49 (a bírói gyakorlat illusztrálására egyszerre 6 eseti döntést /köztük 3 BH-ú is felhozva), BH 57 (egyszerre 4 BH-val is megtámogatva az ítélkezési gyakorlatot), BH 73, BH 74, BH 75

⁴⁷ BH 55, BH 74, BH 84

⁴⁸ BH 25 és BH 57

hivatkozás nagyjából hasonló prevalenciával rendelkezik, a bírói gyakorlat azonban egy kevéssel kiemelkedik a többi közül. Ítélezési gyakorlatra (akár önmagában, akár a másik kettő mellett bármilyen kombinációban) ugyanis összesen 29 BH-ban mindösszesen 35 alkalommal történt hivatkozás; míg egyrészt korábbi eseti döntések szerinti jogértelmezés (szintén akár egyedül, akár a többi bírói jogi érveléssel együtt) 21 BH-ban 28-szor, másrészt bírói absztrakt normára való utalás (úgyiszentén akár magában, akár a másik kettő mellett) 21 BH-ban 23-szor fordult elő.

Ami az egyéb (bírói jogon kívüli) jogalkalmazói értelmezést (4.) illeti, az a magyar jogrendszerre nem jellemző. A magyar bíróságok ítélkező tevékenységének szellemiségétől, és egyáltalán a magyar jogi kultúra jellegzetességeitől rendkívül távol áll, hogy a bíróságok egy kétes értelmű jogszabályszöveg jelentésének megállapítását olyan végrehajtási aktusok, adminisztratív vagy más típusú jogszolgáltató szervek elvi jellegű (sokszor belső használatra készült) iránymutatásai, esetleg külföldi ítélkező szervek határozatai alapján végezzék el, amelyek a magyar bíróságokra (sőt akár az értelmezendő jogszabályi rendelkezés által érintett állampolgárookra) vagy egyáltalán nem kötelezőek, vagy kötelező erejük nem normatív, hanem csak eseti jellegű. Közigazgatási szervek elvi jellegű határozatai szerinti jogértelmezés (4/A.) például a vizsgált mintában egyáltalán nem fordult elő; hogy mégsem alap nélküli ezen érvelési módnak az általunk alkalmazott klasszifikációba való felvétele, azt mutatja, hogy bár a bíróságok végül is egy BH-ban sem hivatkoztak interpretációs döntéseik során ilyenre, az állampolgárok azonban ezt két esetben is megtették, méghozzá mindkettőben úgy, hogy azok elfogadása az ügyben ítéletet hozó bíróság által nem volt elvi jelleggel kizártnak (vagyis a két hivatkozás nem volt kétséget kizáró és első látásra is megállapítható módon minden jogalapot nélkülözőnek) tekinthető. Egyrészt a BH 19 révén eldöntött jogesetben a felperes egy versenyjogi tárgyú ügyben, a versenytörvény (Tpvt.)⁴⁹ értelmezése tekintetében hivatkozott a Gazdasági Versenyhivatal (GVH) Versenytanácsa 32/2005. Vj. számú határozatára, amit az LB végül is nem fogadott el; másrészt szintén hasonló jellegű hivatkozás történt a BH 91 során, ahol is az alperes a Tpvt. 78. §-át a GVH Versenytanács elnöke által az e szakaszban foglalt rendelkezés részletszabályainak megállapítására kiadott 2/2003. számú Közlemény alkalmazásával értelmezte (a Legfelsőbb Bíróság azonban – mint említettük – ezen értelmezési forrás konkrét esetbeni felhasználhatóságát itt sem ismerte el). Egyéb belföldi jogalkalmazó szervek jogalkalmazó aktusai szerinti értelmezés (4/B.) sem sok volt, mindössze egy, amely a BH 81-ben fordult elő; ebben az ügyben az LB – az alperes jogértelmező javaslatát akceptálva – az adatvédelmi biztos egyik állásfoglalására hivatkozott.⁵⁰ Végül az egyéb jogalkalmazói értelmezést felhasználó argumentumok körében a Magyar Köztársaságra is kiterjedő szervi hatállyal bíró nemzetközi bírósági vagy egyéb jogalkalmazó szervek ítélkezési vagy döntési gyakorlata, illetve eseti döntései vagy ítéletei alapján történő értelmezést (4/C.) úgyiszentén egyetlen esetben (a BH 5-ben) hívta fel a Legfelsőbb Bíróság, amikor is döntése és az ennek alapjául szolgáló jogértelmezése helyességének alátámasztására az Emberi Jogok

⁴⁹ Teljes nevén: a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény.

⁵⁰ „Ezt a jogértelmezést tükrözi az adatvédelmi biztos alperes által megjelölt állásfoglalása is.” (Ez az állásfoglalás pedig konkrétan nem más, mint „az adatvédelmi biztos 2006 decemberében kelt, 2038/K/2006-2. szám alatt közzétett állásfoglalása”.)

Európai Bírósága gyakorlatával érvelt, e gyakorlat tényleges létezését ráadásul két konkrét EJEb-ítélettel is illusztrálta.⁵¹

A logikai értelmezés (5.) egy különös érvelési mód, melynek jellemzője, hogy leginkább célzatosan, mégpedig akkor alkalmazzuk, ha a szöveg egyértelmű szó (vagy inkább betű) szerinti jelentésével szemben álló (genezisét tekintve pusztán intuitíve helyesnek érzett) értelmezési eredményre szeretnénk eljutni. Emiatt a formális logika igénybe vétele rendszerint a hétköznapi józan ésszel is „kiokoskodható”, ésszerű megoldást szolgálja (ebben az értelemben tehát a formális logika maximái mint az emberi racionalitás egyetemes törvényszerűségei, valamint a józan emberi gondolkodás szempontjai tulajdonképpen egybeesnek). A logikai értelmezés további (bár nem kizárólag erre a módszerre jellemző) sajátossága, hogy annak alkalmazása gyakran nem explicált; a logikai érveket tehát a bíróságok⁵² legtöbbször úgy használják fel, hogy nem hivatkozzák meg kifejezetten azt a formulát, amelyet a szöveg értelmezéséhez segítségül hívtak. Akár meghivatkozzák azonban, akár nem, a logikai maximák kiemelkedő jelentőséggel bírnak a jogszolgáltatásban, nem is elsősorban prevalenciájukat, sokkal inkább érveik súlyát tekintve. A formális logika ugyanis azon kevés dolog egyike, melynek szabályai sem meg nem kérdőjelezhetők, sem meg nem cáfolhatók, melyek tehát objektívek (már ha egyértelműen megállapíthatók alkalmazási feltételeik) és generális jellegűek, mindenkor és mindenhol (minden jogrendszerben és időtől függetlenül) érvényesek.⁵³ Éppen ezért azokban az esetekben, melyekben alappal hivatkozunk rájuk, tipikusan az értelmezési dilemma mikénti feloldásának erős érveit jelentik. Így van ez az általunk talált, logikai formulák szerinti jogértelmező döntések esetében is.

Logikai maximára hivatkozó értelmezés az általunk vizsgált mintában 15 BH-ban fordult elő, mégpedig összesen 19-szer.⁵⁴ Ez a 19 előfordulás az öt, a joggyakorlat számára relevanciával bíró joglogikai formula között a következőképpen oszlik meg. *Argumentum a minori ad maius*, vagyis a kevesebből a többre való következtetés⁵⁵ (5/A.)

⁵¹ „A védő kötelező részvételét illetően utal továbbá az Emberi Jogok Európai Bíróságának az Emberi Jogok Európai Egyezménye (Róma 1950) 6. Cikk 3/a) pontja tekintetében kialakított gyakorlatára (X. Norvégia elleni ügy, 1975. május 30-ai határozat; Croissant Németország elleni ügye, 1992. szeptember 25-ai határozat).”

⁵² Ez természetesen nemcsak a bírósági jogalkalmazásra, hanem bármilyen tárgykörben végzett érvelésre jellemző.

⁵³ Természetesen ha ezen alkalmazási feltételek megvalósulása nem egyértelmű, mert például azok megállapításához az adott szituáció jellegének előzetes értékelésére van szükség, akkor a logikai formulák sem lehetnek segítségünkre abban, hogy objektív módon megállapíthassuk, hogy a kérdéses szöveg mit (vagy sokszor inkább: mit /biztosan/ nem) jelent. Éppen az alkalmazási feltételek gyakori bizonytalansága miatt a logika sem képes minden „nehéz esetre” képes megoldást adni, sőt az is előfordulhat, hogy éppen ellenkezőleg, egyszerre nem is egy, hanem több, nagyjából egyformán plauzibilis megoldást ad, amelyek közül objektív módon nem lehet választani. Az ilyen megoldási irányokat, elveket, útmutatásokat nevezi von Wright „meta-normáknak” (WRIGHT, GEORG HENRIK VON: *Létezik normallogika?* In: BÓDIG – SZABÓ (szerk.): 1996, 124.; 111–153. p.). Ezeknek a „meta-normáknak” az a funkciójuk, hogy segítsék a jogalkalmazást, és a tételes normaszöveg által homályos módon, ellentmondásosan vagy egyáltalán nem szabályozott kérdéseket eldönthetővé tegyék, így szolgálva a jogbiztonságot és a kiszámítható jogszolgáltatást. Vannak azonban esetek, amikor elvileg több ilyen „meta-norma” is alkalmazható. Így például az *a contrario* és az *a simili* joglogikai érvei ugyanazon jogértelmezési dilemma eldöntése során egymásnak ellentmondó konklúzióra vezethetnek, de a *lex superior*, a *lex specialis* és a *lex posterior* (nem elsősorban logikai, mint inkább kontextus alapú) ítélkezési hűvelykijárási szabályai is más-más megoldást javasolnak egy olyan helyzetben, amikor valamilyen szempontból ezek közül több is igénybe vehető lehet.

⁵⁴ BH 3, BH 4, BH 5, BH 12, BH 15, BH 27, BH 33, BH 55, BH 57 (4 db), BH 58, BH 62, BH 64 (2 db), BH 77, BH 91, BH 94 (2 db)

⁵⁵ Ez egyrészt tiltó jogi normánál irányadó: ha a kevesebb, azaz a kisebb súlyú, hatású magatartás is tilos, illetve ha a kisebb érték is jogilag védett, akkor a több, vagyis a súlyosabb, nagyobb hatású magatartás

egyetlen esetben történt: a BH 62-ben a Legfelsőbb Bíróság (a másodfokú bíróság jogerős ítéletének indokolásában foglaltakat elfogadva) kimondta, hogy ha a törvény egy adott jogviszony (jelen esetben a polgármesteri foglalkoztatási jogviszony, illetve a polgármesteri kinevezés) közös megegyezéssel történő módosítását sem teszi lehetővé, akkor ugyanez a jogviszony egyoldalú intézkedéssel még kevésbé módosítható. Az *argumentum a maiori ad minus*, azaz a többről a kevesebbre való következtetés⁵⁶ (5/B.) érvére úgyszintén egy alkalommal hivatkozott a Legfelsőbb Bíróság, mégpedig a BH 5-ben, és ez volt az egyetlen olyan eset a 19-ből, amikor a használt joglogikai formulát kifejezetten nevében is nevezte az LB.⁵⁷ *Argumentum ad absurdumra* (5/C.), tehát azon maximára való hivatkozás, mely szerint ha egy adott értelmezési módszer alapján megállapítható értelem alkalmazása révén előálló következmények abszurd, lehetetlen, elmentmondó vagy egyértelműen nemkívánatos joggyakorlathoz vagy eseti ítéletekhez vezetnének, akkor ezt az értelmet mint nyilvánvalóan aaptalant el kell vetni,⁵⁸ 4 esetben fordult elő. A BH 4-ben a Legfelsőbb Bíróság a KRESZ általános balesetelhárítási kötelezettségét értelmezve jutott arra a belátásra, miszerint abszurd lenne elvárni, hogy a gépkocsivezető mások jogellenes magatartására is számíton minden helyzetben, és ennek lehetőségére tekintettel kell, hogy közlekedjen mindenkor és bármely körülmények között, illetve hogy a KRESZ szabályait betartva még akkor is ő legyen felelősségre vonható, ha a gyalogos szegte meg a KRESZ előírásait.⁵⁹ A BH 12 szerint ha a károsult az igényével (például a károskozó jogi személy megszűnése esetén) a felelősségbiztosítás alapján közvetlenül a biztosító ellen nem fordulhatna, akkor az ilyen igényt egyálta-

még inkább tilos, a nagyobb érték pedig jogilag még inkább védett lesz, akkor is, ha ez utóbbi a jogszabály szövegében nincs szó szerint benne. Például ha bizonyos dolgokat korlátozottan cselekvőképes személy nem tehet meg, akkor ugyanezeket a (teljesen) cselekvőképtelen személy nyilván még kevésbé teheti meg. Másrészt ugyanez a maxima vonatkozik a kötelezettség teljesítése alól adott kifejezett jogszabályi mentességre is: tehát ha a törvény kimondja, hogy a kevesebb valakinek nem kötelessége, akkor ez egyúttal értelemszerűen azt is jelenti, hogy a (kisebbit magában foglaló) több sem kötelessége. Azonban még ezen logikai elv alól is létezik tételes jogszabályi kivétel; így például ha az igazolási kérelem objektív határideje eltelt, akkor ennél később még kevésbé lehet a kézbesítési vélelem megdöntése iránti kérelmet előterjeszteni, ám a végrehajtási eljárásban ez a jog egy időre újra megnyílik.

⁵⁶ Ez az elv azt mondja ki, hogy ha a több szabad, megengedett, jogilag nem tiltott, akkor a kevesebb még inkább szabad, megengedett, jogilag még kevésbé tiltott lesz (ha például – meghatározott feltételek megvalósulása esetén – jogos védelmi szituációban a megtámadott jogszerűen akár ki is ölthetja a rá támadó életét, akkor – ugyanezen körülmények között – súlyos testi sértést vagy maradandó fogyatékosságot eredményező sérelmet, egészségkárosodást is okozhat neki); továbbá ha a jogszabály a többet kötelességként írja elő, akkor azt úgy kell érteni, hogy az annak részét képező kevesebbet is az illető kötelességeként tételezte. (Ez szintiszta formális logika: ha egy halmazra igaz n állítás, akkor ez az n állítás a halmaz bármely részalmazára is igaz kell, hogy legyen. Ám azt, hogy a tételes jog praktikusán mégsem tisztá formális logika, jól mutatja, hogy kivételek itt is léteznek: például az örökösnek joga van visszautasítani az örökség egészét, de nincs joga – a mezőgazdasági termelést szolgáló föld és a hozzá tartozó különböző eszközök kivételével – visszautasítani annak egy részét, még akkor sem, ha a visszautasított részen nincsenek terhek.)

⁵⁷ „Ennek alapja a »többben benne van a kevesebb« logikai elven felül az, hogy...”; vagyis ha a bíróságnak a több kötelessége, akkor a kevesebb is az.

⁵⁸ Ez az érv kakukktőjás a többi joglogikai maxima között, mert ebben az esetben nem a formális logika, hanem gyakorlati hasznossági/célszerűségi szempontok alapján döntünk arról, hogy a jogszabály melyik értelme (nem) alkalmazható.

⁵⁹ „Figyelemmel a körülményekre, az általános balesetelhárítási kötelezettség körében semmiképpen sem várható el a szabályosan balra kanyarodó, s ezért szükségszerűen az egész belátható úttestet áttekintő terheléstől, hogy 2-3 másodperc alatt észlelje az úttesten meg nem engedett helyen, tehát váratlanul felbukkanó, mozgó sértettet, s ezen az időn belül lassító fékezéssel hárítsa el az ütközést. Az általános balesetelhárítási kötelezettség körében csak jogilag elvárható és reálisan teljesíthető kötelezettségek elmulasztása miatt állapítható meg büntetőjogi felelősség.”

lán nem tudná érvényesíteni, ami nonszensz, a felelősségbiztosítás intézményének értelmével ellentétes lenne. A BH 57-ben az LB a jogerős ítéletet hozó megyei bíróság felfogását elvetve azt állapította meg, hogy a jogvesztő határidő leteltét követően semmiféle okból nem lehet olyan eljárási cselekményt megtenni (jelen esetben választott bírósági ítélet érvénytelenítése iránti pert indítani), amire ez a határidő vonatkozik, akkor sem, ha az ennek alapjául szolgáló tények csak ezt követően jutottak a fél tudomására, mert ebben az esetben a jogvesztő határidő a funkcióját veszítené el, azt, hogy legyen egy végső időpont, amikor az ügy visszavonhatatlanul lezárásra kerül.⁶⁰ A BH 91-ben pedig a Legfelsőbb Bíróság azon az alapon utasította el egy értelmezési módszer (a nemzetközi egyezményeken alapuló értelmezés) felhasználását egy konkrét ügyben, hogy annak alkalmazásával egy nyilvánvalóan abszurd eredmény, egy lehetetlen helyzet (nevezetesen egy törvény totális alkalmazhatatlansága) jönne létre.⁶¹ ⁶² Végül a kevésbé „látványos” példákat szolgáló *argumentum a contrario*,⁶³ tehát az ellentétből való következtetésen alapuló értelmezés (5/D.) 8 BH-ban összesen 9 esetben,⁶⁴ *argumentum a simili*, vagyis a hasonlóságon alapuló érvelés (5/E.) pedig 4 BH-ban⁶⁵ (mindegyikben egyszer-ször) fordult elő.⁶⁶

Teleologikus (a jogszabály objektív célján, társadalmi rendeltetésén alapuló) értelmezés (6.) 8 BH-ban található,⁶⁷ a legkülönbébb megfogalmazásokban; így a bíróságok hivatkoznak egy jogi rendelkezés, egy jogszabály vagy egy egész jogintézmény céljára, funkciójára, értelmére, rendeltetésére, a célok elhatárolására, illetve – többször is – mindezek „nyilvánvalóságára”. Ezzel szemben történeti (a jogalkotó szándékán, alkotáskori akaratán alapuló) értelmezés (7.) mindössze 3 BH-ban jelentkezett;⁶⁸ ezek közül miniszteri indoklásra való hivatkozás (7/A.) a vizsgált mintában egyetlen esetben történt,⁶⁹ előkészítő anyagokra való utalás (7/B.) egyszer sem fordult elő, általánosságban a

⁶⁰ „... nyilvánvalóan megengedhetetlen, hogy a későbbiekben felmerülő körülmények folytán bármikor indítható legyen érvénytelenítési per. A jogerős ítélet okfejtéséből az következhetne, hogy például közrendbe ütközés címén határidő nélkül bármikor, esetleg évek múlva lehetne érvénytelenítési pert indítani, ami nyilvánvalóan nem engedhető meg.”

⁶¹ „Nem valósíthatta meg az alperes eljárása az Egyezmény megsértését, mert ez esetben alkalmazhatatlannak lennének a Tptv. verseny-jogsértő magatartás, tevékenység főlétlárására vonatkozó eljárási rendelkezései, a jogsértő magatartások felderítésére nem volna lehetőség, a törvény ezen szabályai céljukat vesztenék.”

⁶² Az *ad absurdum*hoz hasonló (de azzal mégsem azonos) az a fajta jogi érvelés is, amikor a bíróság minden jogi sallang nélkül, egyszerűen a hétköznapi józan ész alapján dönt. A BH 85-ben például a következőket mondta ki a Legfelsőbb Bíróság: „nem volt elvárható az elővásárlásra jogosulttól, hogy 2 millió Ft-tal menjen el az ártárgyalásra, mikor előzetesen arról sem volt tudomása, hogy neki esetleg ilyen összeget kell befizetnie”.

⁶³ Az *a contrario* alkalmazási körébe elsősorban a taxáció értelmezése, vagyis az a következtetés tartozik, melynek során a kimerítő (vagy a bíró által ilyen jellegűként felfogott) felsorolásba nem tartozó életviszonyok vonatkozásában az LB megállapítja, hogy az a rendelkezés, amely a taxatív felsorolás részét képező életviszonyok körében alkalmazandó, az nem alkalmazható a felsorolásban nem szereplő életviszonyok eldöntésére.

⁶⁴ BH 3, BH 15, BH 33, BH 55, BH 57, BH 58, BH 64, BH 94 (2 db); továbbá a BH 24 szerint a jogerős döntést hozó másodfokú bíróság is hivatkozott ilyenre, ezt utóbbit azonban a Legfelsőbb Bíróság nem fogadta el.

⁶⁵ BH 27, BH 57, BH 64, BH 77

⁶⁶ Mivel az *a contrario* és az *a simili* érvei ugyanazon interpretációs szituációban ellentétes következtetési sémák alkalmazását kívánják meg, ezért előfordulhat, hogy egy értelmezendő jogi normaszöveg egyik, illetve másik módszer szerinti értelmezése polárisan ellentétes következményekhez vezet; ebben az esetben a bíró az alapján kell, hogy válasszon a két módszer között, hogy milyen jellegűnek véli azt a normaszöveget, amelyet értelmeznie kell. Így például felsorolás esetében a szerint fog eldölni, hogy a jogalkalmazó a kettő közül melyiket veszi igénybe, hogy a felsorolást taxatív vagy exemplifikatív jellegűként értékeli-e.

⁶⁷ BH 1, BH 5, BH 21, BH 35, BH 43, BH 57, BH 64, BH 70

⁶⁸ BH 37, BH 64 (összesen négyszer megemlítve, különböző formákban), BH 70

⁶⁹ BH 64

„törvényhozó szándékára”, a jogalkotó akaratára” stb. (7/C.) 3 BH-ban,⁷⁰ a jogszabály vagy a jogi rendelkezés keletkezéstörténetére (7/D.) pedig egyetlen esetben sem hivatkozott a Legfelsőbb Bíróság. Meg kell említeni, hogy a történeti és a teleologikus értelmezés a gyakorlatban gyakran egybeolvad, mivel a jogalkotó szándéka sokszor éppen a törvényszövegben kap egyértelmű kifejezést mint jogszabályi cél, ez utóbbinak a genezise viszont általában a törvényhozó explicite kifejezésre juttatni kívánt akarat⁷¹ (erre az összeolvadásra a legjobb példa a BH 70, ahol az LB a szubjektív szándéokra és az objektív funkcióra egyetlen utalás keretében hivatkozott.)

Közvetlen jogtudományi-jogirodalmi értelmezés (8.) a magyar ítélkezési gyakorlatban ritkán szerepel; mi a vizsgált mintában egyetlen ilyen hivatkozást találtunk, amikor is a BH 74-ben a Szegedi Ítéletábrla – utaló jelleggel – egy konkrét jogtudományi munka konkrét állítását, oldalszám pontossággal meghivatkozva hozta fel egyik kijelentése jogi alátámasztásként („Magyar Büntetőjogi Kommentár 688/1. oldal 6. pont – HVG-ORAC Kiadó”). Még ennél is különlegesebb metódus a magyar felsőbírói interpretációs gyakorlat körében az alkotmányos alapjogok, alapelvek, illetve alkotmánybírói határozatok alapján történő értelmezés (9.). Bár az alapjogoknak a jogalkotásra való közvetlen hatása nyilvánvaló, ez a közvetlen hatás a jogalkalmazásban már nem jelenik meg, amit az is jelez, hogy az elemzett 95 BH között egyetlen ilyen sem akadt. Még az is csak hat esetben⁷² fordult elő, hogy maguk a felek hivatkoztak ilyenre, és ezt a fajta alapjogi/alkotmánybírói érvelést utasította el az LB;⁷³ ezt a hat „negatív,” vagyis a fél ilyen jellegű interpretációs javaslatát elutasító, azt nem relevánsnak tartó hivatkozást azonban ki kell, hogy zárjuk az alapjogi értelmezési módszer köréből, minthogy abba csak a „pozitív” utalások számíthatók bele. Végül e között a hat eset között is csak egyetlen olyan volt,⁷⁴ amikor egy alsóbb fokú bírói szerv alapjogi törvényértelmezést végzett,⁷⁵ ám ezt az LB (a felek általi alapjogi utalásokhoz hasonlóan) ugyancsak nem fogadta el.⁷⁶

⁷⁰ BH 37, BH 64, BH 70

⁷¹ E két módszer „terméketlen” szembeállításának rövid kritikáját a magyar szakirodalomban lásd például: SZABÓ MIKLÓS: *Ars iuris: A jogdogmatika alapjai*. Miskolc, 2005, 177–178. p. De korábban maga Szabó Imre is azon a véleményen volt, hogy a teleologikus értelmezéssel feltárható jogszabályi cél valójában a történeti értelmezés révén megállapítható jogalkotói akarat része, ezért „a történeti elem mellett nincs is szükség külön teleologikus értelmezés felvételére” (SZABÓ 2005, 231. p.).

⁷² BH 5, BH 21, BH 22, BH 39, BH 48, BH 91

⁷³ Ez az eredmény nagy mértékben összhangban áll Bencze Mátyás kutatásának megállapításaival, aki mintegy 2500 büntetőjogi tárgyú, 1990 és 2007 között meghozott BH-t, valamint 178, ugyanebből az időszakból származó elvi bírósági határozatot (EBH-t) vizsgált meg, és ezek között kevesebb mint 100 olyan BH-t, illetve 18 olyan EBH-t talált, amelyekben szerepel „az alkotmánnyal összefüggő hivatkozás”. (Vö.: BENCZE MÁTYÁS: *Díszítóelem, álcázóháló vagy tartóoszlop? A büntetőbírói gyakorlat és az alkotmány*. Fundamentum 2007/3, 5–21. p.) Ha ehhez hozzávesszük, hogy „ezek jelentős hányada pusztán technikai jellegű utalás” (uo.), vagyis „az ügyek nagyobb hányadában nincs érdemi funkciója az alkotmányra történő utalásnak” (i. m. 19. p.), valamint hogy az érdemi hivatkozások egy része is a *nullum crimen sine lege/nulla poena sine lege* nem kizárólag alkotmányos, hanem generális jogelvi szintű princípiumára való hivatkozás, akkor egyértelműen kijelenthető, hogy egy normaszöveg valódi jelentésének feltárása érdekében végzett, az Alkotmány, valamint alkotmányos jog vagy egy releváns alkotmánybírói határozat szerinti *tartalmi* jogértelmezés kivételcs interpretációs metódus a magyar legfelsőbb bírósági gyakorlatban. (Ha pedig nemcsak a büntetőjogi, hanem a polgári jogi, gazdasági jogi, munkajogi és közigazgatási jogi BH-kat és EBH-kat is megvizsgálunk, akkor véleményünk szerint nagy valószínűséggel átlagosan még ennél is kevesebb alapjogi hivatkozást találunk.)

⁷⁴ BH 22

⁷⁵ „A másodfokú bíróság jogi álláspontja szerint a helyi önkormányzat, amennyiben a tulajdoni igényét a Vagyonátadó Bizottságnál 1995. március 31-e előtt nem terjesztette elő, úgy ezt az Ötv. 107. § (7) bekezdése alapján 1995. április 1-jétől kezdődően bíróság előtt, polgári peres eljárásban érvényesíthette, amely pert az

A nemzetközi egyezmények szerinti értelmezés (10.) sem jellemző Magyarországon, mégpedig annyira nem, hogy a kutatásunk tárgyaként szolgáló BH-k közül csak egyben fordult elő ilyen: a BH 76-ban a Fővárosi Ítéltábla az 1999. évi II. törvénnyel kihirdetett, „az Emberi Jogok Európai Bírósága eljárásaiban részt vevő személyekre vonatkozó Európai Megállapodás” rendelkezései alapján döntött egy, a korábbiakban a „lerontó formulák” körében már ismertetett normakollízió feloldása során. Ezen kívül még három olyan jogeset volt, ahol felmerült az ilyen értelmezés lehetősége,⁷⁷ de a felek ilyen hivatkozását ez utóbbi esetekben a Legfelsőbb Bíróság elutasította.⁷⁸ Összehasonlítói jogi értelmezés (11.) – nem ügydöntő, csak az egyéb irányú érvelés megalapozottságát alátámasztó jelleggel – szintén egyetlen BH-ban fordult elő, ott azonban rögtön kétszer is: a Legfelsőbb Bíróság a BH 57-ben egy választott bírósági ítélet érvénytelenítése iránti eljárásban hozott Fővárosi Bírósági döntés felülvizsgálata során először általános-ságban az „európai gyakorlatra” hivatkozott, majd pár sorral lentebb az érvelése helyességét egy konkrét külföldi állam valamely pontosan megjelölt, konkrét törvényhelyére való utalással (!) erősítette meg.⁷⁹ Ez utóbbi egészen pontosan az osztrák „ZPO [Zivilprozessordnung (Polgári Perrendtartás) – T.J.Z.] 611. § (2) bek. 6. pontja” volt. Végül általános jogelvek fényében történő értelmezést (12.) a vizsgált mintában nem találtunk; szubsztantív értelmezés (13.) is mindössze egyszer (a BH 5-ben) fordult elő, melyben az LB – szigorúan az érvelést erősítő, és nem a döntés kimenetelét önmagában meghatározó jelleggel – közvetlenül a „közérdekre” hivatkozott;⁸⁰ „egyéb”, a fenti módszerek körébe nem tartozó metódussal (14.) pedig a vizsgált mintában szintén nem találoztunk (még egy törvénynek vagy rendeletnek az európai uniós jogforrások, illetve jogi aktusok szerinti értelmezésével⁸¹ sem).

ellen kellett megindítania, aki az igényelt vagyont birtokolta. Ezt a jogértelmezést támasztja alá az Alkotmánybíróság 36/1998. (IX. 16.) AB határozatának VI/1. c) pontja és VII. pontja is.”

⁷⁶ Nem is lenne helyes, ha a rendes bíróságok közvetlenül alkotmányos jogértelmezést végezhetnének, azzal ugyanis az Alkotmánybíróság alkotmányos szerepkörét vennék át, és vonnák el egy törvény Alkotmány szerinti értelmezés megállapításának jogát az arra (éppen az Alkotmány által) rendelt Alkotmánybíróságtól. Jól mutatja ezt a veszélyt (és a rendes bíróságok ennek felvállalásától való ózkodásának megalapozottságát) az ún. „dávodi kislány”-ügyben a Bajai Városi Bíróság által hozott, a magyar joggyakorlatban kivételcsnek számító ítélet, amelyben a rendes bíróság maga végzett (egyébként az Alkotmánybíróság alkotmányértelmezésével szemben álló) alkotmányos jogértelmezést. (Ennek a jogállamiság, a jogbiztonság és a hatalmi ágak elválasztása elvének szempontjából elrettentő, a vonatkozó hatásköri és eljárási szabályokat nyíltan felrúgó döntésnek a szövegét, és benne az ítélet indokolását lásd: *A Bajai Városi Bíróság ítélete a magzatperben*. Fundamentum, 1998/3, 73–76. p.; ezen ítélet jogelméleti/alkotmányelméleti kritikáihoz pedig lásd: SÓS VILMOS: *Példálatlan ítélet?* Fundamentum, 1998/3, 87–88. p.) Megjegyzendő ugyanakkor, hogy vannak szerzők, akik ugyan tartalmilag nem értenek egyet a bajai magzatperben a bíróság által kinyilvánított alkotmányértelmezéssel, ám magának a bíróság alkotmányértelmezésnek az intézményét nem vetik el. Ezekre példaként lásd: HALMAI GÁBOR: *Az alkotmány mint norma a bírói jogalkalmazásban*. Fundamentum, 1998/3, 77–81. p., illetve HANÁK ANDRÁS: *Egy különös abortusz után*. Fundamentum, 1998/3, 73–76. p.)

⁷⁷ BH 5, BH 39, BH 91

⁷⁸ 2 BH-ban a Római Egyezményre (teljes nevén „Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én aláírt Egyezményre” /közkeletű nevén az Európai Emberi Jogi Egyezményre/), 1 BH-ban pedig a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára hivatkoztak a felek [ezek közül kettőben konkrét §-okra utalás történt, egyben pedig az „EJEB gyakorlatára” hivatkozott (több vonatkozásban is) a fél].

⁷⁹ Ezen felül a BH 91-ben a fél kísérelt meg (sikertelenül) hivatkozni a „közösségi joggyakorlatra”, konkrétan a Bizottság vizsgálati szokásaira, továbbá általában véve a „közösségi jogra”.

⁸⁰ „... az erdei ökoszisztéma fenntartásának biztosítása minden rendeltetési erdő esetén közérdek.”

⁸¹ Más vizsgálatok is nagyon kevés EU-s normára alapított ítéletet, illetve uniós normára való hivatkozást találtak; példáulai Bartha Ildikó és Bencze Mátys a 2004 és 2007 közötti BH-k és EBH-k között mindössze 25 olyan ítéletre bukkant, amelyben valamilyen módon előfordult EU-s normára való érdemi hivatkozás (vö.:

Kutatásunk eredményeit összefoglalva tehát azt láthatjuk, hogy a nyelvtani, ezen belül is különösen a jogi szakmai nyelvtani értelmezésnek a magyar értelmezési gyakorlatban kiemelkedő szerepe van; utóbbira való hivatkozás ugyanis a BH-k kétharmadában, míg a szavak, kifejezések hétköznapi szemantikai jelentésére alapított érvelés a döntések egyharmadában fordult elő. Szintén meghatározó jelentőségű a bírói jogi argumentáció, amely a BH-k több mint egyharmadában megjelent. A bírói jogi döntési alapok közül is a legfontosabb az „ítélkezési gyakorlat”, amelyet – ha ilyen létezik – minden bíróságnak szinte kötelező jelleggel figyelembe kell vennie, mert noha formáljogi kényszer nincs ennek a követésére, a Legfelsőbb Bíróság elvárja, hogy az alsóbb fokú bíróságok ez alapján értelmezzék a törvényeket. Míg a bírói gyakorlatra való felsőbbbíróági hivatkozások majdnem minden olyan BH-ban előfordultak, amelyben egyáltalán történt bírói jogi interpretáció (ezért tehát ez a fajta értelmezési mód a bírói jog szerinti értelmezés másik két módszere kiindulási pontjának is tekinthető), addig eseti döntésre, illetve bírói absztrakt normára való hivatkozás már csak a vizsgált BH-k alig több mint egyötödében (a bírói jogi értelmezést tartalmazó döntések 60 %-ában) történt. A harmadik jelentős interpretációs módszer a logikai értelmezés; bár számarányát tekintve is viszonylag gyakran felbukkan valamely logikai argumentum, ha egy kérdéses jelentésű rendelkezés valódi értelmének feltárását kísérli meg a bíróság (mi minden hatodik BH-ban találtunk ilyet, néhány BH-ban egyszerre többet is), kiemelkedő szerepét mégsem elsősorban az előfordulási gyakorisága, sokkal inkább érvelési *súly*ja jelenti (egy formállogikai érv mindig az erős érvek közé tartozik). Ezekhez a módszerekhez képest kevésbé jelentős a teleologikus, és még kevésbé a (szűk értelemben vett) kontextuális, a történeti, a hétköznapi szintaktikai, a nem jogi szakmai nyelvtani és a belföldi bírói jogon kívüli „egyéb” jogalkalmazói értelmezés (ilyenekből módszerenként mindössze néhány fordult elő); nemzetközi jogi, összehasonlító jogi és szubsztantív interpretáció továbbá mindössze egy-egy esetben, alkotmányos alapjogok, alapelvek, illetve alkotmánybírói határozatok alapján, általános jogelvek fényében történő, valamint a korábban felsoroltakon kívüli „egyéb” (pl. EU-jog szerinti) értelmezés pedig a vizsgált jogesetekben egyetlenegyszer sem történt.

ZOLTÁN J. TÓTH

INTERPRETATION OF HIGHER COURTS *DE FACTO*:
METHODS OF STATUTORY INTERPRETATION
IN THE PRACTICE OF THE SUPREME COURT OF HUNGARY

(Summary)

Written legal norms, as well as language phenomena in general, always need to be interpreted. This interpretation can happen in numerous ways. In this essay, firstly, I present a methodology which describes fourteen different possible legal interpretation methods and, then, I try to find whether the Hungarian high courts and, mainly, the Supreme Court of Hungary in what proportion uses these separate techniques. The basis of this survey is a certain part of those Supreme Court decisions that were made in 2009 and published in the official bulletin concerning law enforcement. The author's hope is that the findings of this empirical research can contribute to an even more precise reflection to legal interpretation methodology and a possible practical application thereof.